

Сіра Н.П.

директор;

Гриценко Н.П.

фахівець II категорії,

Мезинський археологічний науково-дослідний музей

імені В.Є. Куриленка

СЕЛО МЕЗИН ЗА ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ КОЗАЦЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Національна революція середини XVII ст. вивела Україну на якісно новий рівень суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку. У ході Визвольної війни з Річчю Посполитою постала козацька держава, аналогів якій не було, мабуть, у всій Європі. Унікальність її полягала в тому, що, виникнувши як сукупність військових адміністративно-територіальних одиниць – полків у військовий час, держава перетворилась у цілком життєздатне політичне утворення зі своєрідною адміністративно-територіальною системою. Унікальність козацької держави була ще й у тому, що вона утворилася за доби утвердження абсолютних монархій у Європі, але мала демократичну форму правління. Українська держава – Військо Запорозьке – зазнала протягом другої половини XVII-XVIII ст. відчутної еволюції, пов'язаної з її перебуванням у складі Російської імперії. І хоча козацька держава зберегла всі атрибути незалежності, вона аж ніяк не вписувалася в устрій Російської імперії, що стала на шлях централізації. У ній вже не було місця для таких автономних утворень, як Гетьманщина.

Дослідження історії будь-якої країни неможливе без студіювання історії її регіонів. Вивчаючи адміністративно-територіальні одиниці – полки й сотні, можна повною мірою простежити реалізацію внутрішньої політики держави на місцях, еволюцію суспільно-політичного устрою, соціально-економічний розвиток окремих територій.

Село Мезин, безперечно, належить до найстаріших населених пунктів Чернігово-Сіверщини. Донедавна найбільш дослідженим залишався найдавніший період його історії за доби пізнього палеоліту. Подальші події, особливо в часи гетьманщини, залишались поза увагою істориків. Виявлення і запровадження до наукового обігу писемних джерел з історії Гетьманщини дозволяє відтворити маловідому сторінку історії населеного пункту.

Уперше Мезин згадується в історичних джерелах у 1551 р. [1, с. 366]. На початку XVII ст. у селі знаходилось 4 двори царських підданих. Щорічно вони сплачували до казни 20 пудів меду та 2 золотих грішми. Після Деулінського перемир'я 1618 р. ця територія увійшла до складу Речі Посполитої. Село перебувало у складі Новгород-Сіверського округу Чернігівського воєводства. Саме тоді Мезин перейшов у власність чернігівського і ніжинського підкоморія Еразма Стравінського, його доньки Христини. Після смерті свого першого чоловіка Яна Соломея вона вийшла заміж вдруге за новгород-сіверського

стольника Яна Вацлава Карського. У 1638 р. у Мезині нараховувалось 12 дворів.

Під час російсько-польської війни 1632-1634 рр. Мезин неодноразово перебував в епіцентрі бойових дій. 27 січня 1633 р. загони російського воєначальника Б. Болтіна виявили в Мезині великий шляхетський загін і 28 січня в ході бою під селом завдали йому поразки. В селі й згодом дислокувались шляхетські війська [2, с. 132].

На початку Національної революції середини XVII ст. Мезин разом із сусідніми поселеннями увійшов до складу Понорницької сотні, яка з 1654 р. належала до складу Ніжинського полку. Після адміністративної реформи і поділу Ніжинського полку у 1663 р. сотня була включена до складу Чернігівського полку й існувала до 1782 р. У 1654 р., за даними Присяжних книг, у Мезині існувала дерев'яна Іллінська церква та перебувала козацька громада з 17 осіб на чолі з отаманом Федором Тарасенком [3, с. 193].

Очевидно, у початковий період історії Гетьманщини село належало до категорії вільних військових поселень, проте 2 серпня 1668 р. гетьман П. Дорошенко видав універсал, згідно якого Мезин переходив у володіння Печерського жіночого монастиря. Ігуменя Афанасія Соломіївна мала отримувати повинності від жителів села. Ніхто з представників козацької старшини Чернігівського полку не мав перешкоджати їй у цьому. У квітні 1676 р. цар Олексій Михайлович передав Мезин Новгород-Сіверському Спаському монастирю [4, с. 416].

У 1673 р. було проведено розподіл церковних володінь між Чернігівською архієпископією та Новгород-Сіверською архимандрією. Згідно універсалу І. Самойловича від 21 серпня 1673 р. Мезин остаточно перейшов до складу володінь Новгород-Сіверського Спаського монастиря. Згідно універсалу І. Мазепи від 13 липня 1694 р. монастир отримав дозвіл відкривати шинки, продавати горілку в селі надавати дозвіл місцевим жителям виробляти спиртні напої у власних господарствах. Мешканці села мали право викурювати лише по відру горілки на весілля і хрестини із власного зерна або купувати в цих випадках в інших місцевостях не менш як 50 кварт. Вартість горілки в монастирських шинках мала становити один шаг за кварту. Під загрозою конфіскації у шинках заборонялось торгувати привізною горілкою. Жителям Мезина дозволялось варити мед та пиво для власного споживання і продажу. За гетьманським універсалом від 18 липня 1702 р. монастир за право торгівлі горілкою та тютюном в шинках мав щорічно сплачувати до військового скарбу по 100 золотих. І. Мазепа наказував продавати у монастирських шинках спиртні напої місцевим жителям за оптовою ціною у разі купівлі менш як 50 кварт. Представники козацької старшини не мали права перешкоджати у продажі горілки і продавати в шишках алкогольні напої за роздрібною ціною. У 1707 р. монастир отримав новий універсал І. Мазепи про продовження утримання шинків у Мезині на аналогічних умовах [5, с. 112].

Село не оминули події Північної війни 1700-1721 рр. Після укладення у 1708 р. українсько-шведського союзу біля Мезина 31 жовтня відбулась імітація переправи об'єднаного війська через Десну. Під прикриттям артилерійського

вогню була наведена переправа через річку. Проте форсування Десни біля Мезина було неможливо через артилерійський обстріл російської батареї, розташованої на острові Березовому. Бій, що відбувся цього дня на Мезинській переправі, відвернув увагу росіян від переправи основних сил шведської армії в урочищі Звонкове [6, с. 22-23].

На межі XVII-XVIII ст. у Мезині спостерігається суттєве зменшення кількості населення. Згідно Генерального слідства про маєтності 1729-1731 рр. у селі нараховувалось лише 20 дворів посполитих. За даними Генерального опису Лівобережної України 1765-1769 рр. у Мезині залишилось лише 5 дворів і 8 бездвірних хат посполитих, в яких проживало 39 чоловіків і 30 жінок.

Основним заняттям місцевого населення на той час було землеробство. Природні умови дозволяли культивувати передусім жито. На присадибних городах господарі вирощували переважно коноплі. У володінні кожного з господарів знаходилось також по декілька сінокосів. Так, Михайло Пучок володів 4 сінокосами, з яких щорічно збирав 28 возів сіна. Мешканці села займались також розведенням худоби. Один із найбагатших господарів Федір Сірий тримав у своєму господарстві 8 коней, 6 корів, 15 овець і 3 свиней. Жоден із жителів Мезина не займався промислами і не мав інших засобів до існування. До 1764 р. господарі сплачували ренту натурою, а згодом грошима. Її розмір залежав від масштабів господарської діяльності кожного з господарів і коливався від 1 крб. 50 коп. до 2 крб. 40 коп. на рік для власників дворів і від 20 коп. до 1крб. для господарів бездвірних хат.

Після ліквідації полково-сотенного устрою Української козацької держави у 1782 р село увійшло до складу Новгород-Сіверського повіту Новгород-Сіверського намісництва. На кінець XVIII ст. у Мезині продовжувала існувати козацька громада, існування якої не було відображено в інших джерелах. За даними опису Новгород-Сіверського намісництва у 1779-1781 рр. у селі знаходилось 8 дворів виборних козаків, 38 дворів під помічників і 8 дворів підданих Новгород-Сіверського Спаського монастиря. Населення Мезина на той час становило 74 чоловік [7, с. 29].

Отже, історія Мезина XVII-XVIII ст. прямо пов'язана з географічним положенням населеного пункту і досить схожа з долею інших населених пунктів північного Лівобережжя Гетьманщини. Вигідне розташування села у долині Десни робило його важливим опорним пунктом під час військових дій і бажаною маєтністю для можновладців регіону. Будучи у початковий період історії козацької держави вільним військовим поселенням, село досить швидко перейшло у власність сусіднього Новгород-Сіверського Спаського монастиря. Природні умови краю не сприяли активній економічній діяльності місцевого населення. Відтак до кінця XVIII ст. Мезин залишався досить незначним населеним пунктом.

Список використаних джерел:

1. История городов и сел Украинской ССР: Черниговская область. – К., 1983.
2. Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої (1618-1648). – К., 2006.

3. Заруба В. Адміністративно-територіальний устрій та адміністрація Війська Запорізького у 1648-1782 рр. – Дніпропетровськ, 2007.
4. Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича. – 2004.
5. Доба гетьмана Івана Мазепи в документах. – К., 2007.
6. Куриленко В. Переправа шведів та козаків біля Мезина і Свердловки (Краєзнавчі нотатки) // Сіверянський літопис. – 2002. – № 4.
7. Опис Новгород-Сіверського намісництва. – К., 1931.

Слесаренко О.О.

аспірант,

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

РОЛЬ ЦЕНТРАЛЬНОЇ КОМІСІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У ЛІКВІДАЦІЇ НЕПИСЕМНОСТІ СЕРЕД ЕТНОСПІЛЬНОТ УКРАЇНИ (20-30-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ)

Успішність політичної пропаганди серед національних меншин рідними мовами вимагало ліквідації неписьменності серед них, відкриття мережі шкіл, профтехнічних закладів, робітфаків.

Якщо порівнювати грамотність найчисельніших етнічних спільнот УСРР у відношенні на тис. осіб населення, то станом на 1923 р. матимемо такі дані: серед українців на 1000 осіб грамотними були 283 чоловіки, серед росіян – 454, поляків – 601, євреїв – 551 та німців – 623. Як бачимо, коефіцієнт грамотності був невисоким, до того ж на селі справи були значно гірші ніж у місті [1, арк. 164]. 12 червня 1921 р. була опублікована постанова Раднаркому УСРР «Про боротьбу з неписьменністю». Відповідно до якої, усе населення республіки було зобов'язано вчитися українською, російською або іншою мовою за бажанням учня. Здійснення лікнепу доручалося Голівполітосвіті (головному політико-освітньому комітету республіки при Народному комісаріаті освіти). При ньому засновувалась надзвичайна комісія по боротьбі з неписьменністю (Грамченка) [2, арк. 18]. Нездатність держави забезпечити її фінансування, утім як і решти освітніх програм, вимагала залучення органів громадськості. Так, наприклад, на громадських засадах, проте під контролем держави було створено товариство «Геть неписьменність» (ТГН), до якого в 1924 р. перейшли координуючі функції лікнепу.

З моменту свого створення активно долучилася до участі у справі ЦКНМ, що легко простежується у планах роботи комісії на 1925-26 роки [3, с. 254]. У «Плані заходів, потрібних для подальшого поглиблення роботи, щодо забезпечення успішної самодіяльності національних меншин на Україні та найкращого їх обслуговування всіма урядництвами державного апарату, як в центрі, так і на місцях», окремим пунктом виділено необхідність розгортання лікпунктів для дорослих та підлітків, поширення мережі хат читалень та